

БАГАТСТВО СЛОВЕСНОГО ВИРАЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ПЕРСОНАЖІВ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ПРОЗИ МАРІЇ МАТІОС

У статті представлено результати дослідження функції уснопоетичної мови роману "Солодка Даруся" у творенні художнього дискурсу прози Марії Матіос; проаналізовано позалітературну лексику авторського твору; показано багатство мовної палітри "драми на три життя"; встановлено, що взаємодія різноманітних шарів лінгвістичного матеріалу творить семантично-сміслову навантаженість твору та є засобом художньої індивідуальності при зображенні реалістичних фрагментів насколишньої дійсності.

Художня мова прозового чи віршового тексту завжди дозволяє краще зрозуміти твір як явище мистецтва, розкрити його ідейний зміст, усвідомити функціональну доцільність та єдність усіх засобів образного вираження. Мова художнього твору "дає письменникові безмежні можливості для показу всіх сфер людського життя в усій їх різноманітності, в розвитку та змінах, і так яскраво, що читач немов бачить змальоване автором за допомогою слів" [1: 124]. Багатограним та цікавим є таке лексичне багатство, в якому значна стилістична і художньо-образна роль належить саме поєднанню літературного та позалітературного слововжитку, котрому властиві певні лексичні, граматичні та фонетичні особливості, що відрізняються від загальнонаціональних літературних норм.

Діалогізм постмодерних художніх текстів виявляється в перегляді та використанні народної мовної традиції, що є важливим джерелом характеротворення для сучасних українських авторів. Адже мова, "вихоплена з уст народу", з соціального контексту, є основним матеріалом при формуванні художнього дискурсу модерних творів українських письменників. Тамара Гундорова зазначає: "Стихією українських авторів-постмодерністів стають словесні ігри, стилізація та іронічна лінгвістична поведінка – усе це дає змогу вислизнути з-під влади офіційної культури й звільнитися від ідолів і масок тоталітарного минулого. Література водночас стає діалогічною й навіть полілогічною. У ній присутні різноманітні дискурси, мовних форм і жаргонів, розмовна мова виконує роль свідчень, а мовний потік набуває форми тілесності" [2: 24].

Словесне багатство роману Марії Матіос "Солодка Даруся" привертає увагу дослідників, критиків і читачів, насамперед, тому, що мова є однією із домінуючих ознак індивідуально-авторської манери письма, відтворює внутрішньо-психологічний зміст життя дійових осіб твору, представляє їхнє бачення, розуміння та усвідомлення особистого буття. "Соковита мова" письменниці насичена карпатським колоритним слововжитком, наповнена метафорами, епітетами, порівняннями, пареміями. Про "Солодку Дарусю" В. Гутковський пише як про "мовний виклик дистильованій макулатурі, що заповонила книжковий ринок" [3: 124]. А. Дімаров зазначає: "Марічка Матіос пише, як грається: вільно і нестримно" [4: 6]. Поетизацією мови письменниці захоплюється Д. Павличко: "Такого стефанівського лаконізму, лексичного багатства, взятого з гуцульського діалекту села Розтоки, де виросла Марія Матіос, у нашій прозі ще не було. А як було, то хіба лиш під пером покутських класиків, але й там літературна мова й діалект не були так органічно поєднані, як це бачимо у "Солодкій Дарусі" [5: 6].

З'ясувати значення уснопоетичної народної мови твору "Солодка Даруся" у творенні художнього дискурсу епіки Марії Матіос є **метою нашого дослідження**.

Художня мова "драми на три життя" "Солодка Даруся" або "Трояка ружа" (авторська назва твору) Марії Матіос є надзвичайно цікавою і багатогранною. Своєю єдиною конкуренткою письменниця вважає мову, а в одному із численних інтерв'ю вона говорить про невичерпні можливості її рідної мови, оскільки вона (її мова) – це такий живий організм, як сама людина, що рухається, видозмінюється, відновлюється, старіє.

Мова – найвиразніший і найоригінальніший художній засіб самовираження Марії Матіос: "Ця мова – сама по собі витвір мистецтва, пелюстки троякої ружі, що зачудовують красою. Авторка сплела сучасну нормовану літературну мову з пишним, образним мовленням буковинців. Марія Матіос перетворила мову рідного краю на окрасу твору, його квітування, його особливий шарм" [6: 2].

Найбільшою групою від загальної кількості нелітературної лексики у "Солодкій Дарусі" Марії Матіос є діалекти. Подібно до Л. Мартовича, В. Стефаніка, М. Черемшини у Марії Матіос вони вживаються рясно, проте це не утруднює сприйняття її твору навіть російськомовними читачами. Для кращого розуміння деяких слів письменниця за допомогою позначок, виносів чи посилань пояснює їх значення, але більша половина діалектної лексики вжита без додаткового трактування. Позаяк основною функцією вживання діалектів у художньому творі є відтворення місцевого колориту, у процесі освоєння "драми на три життя" читач, ніби мимоволі, переноситься у буковинське село кінця XIX – початку XX століття, оскільки авторка з точністю відобразила народний побут його жителів, використовуючи справжнє мовне

багатство Карпат і Прикарпаття. Звернувши увагу на такі слова, як: *баняки* [7: 57], *барабуля* [7: 47], *война* [7: 51], *газда* [7: 42], *дітва* [7: 169], *довбанка* [7: 65], *кримінал* [7: 73], *ксьондз* [7: 23], *файно* [7: 41], *цвики* [7: 40], *яблінки* [7: 19] і інші, – можна стверджувати, що ця лексика використовується мешканцями сільської місцевості навіть сьогодні, тому названі слова не є надто складними для розуміння і легко трактуються з контексту твору навіть неукраїномовним реципієнтом авторського тексту. Гортаючи сторінки роману, знаходимо лексичні елементи, значеннєві відтінки яких необхідно шукати у словнику, на зразок: *борзенько* [7: 33] – швидко [8: 36]; *нехарাপутний* [7: 43] – неохайний [8: 610]; *охіть* [7: 44] – бажання [8: 373] і багато інших. Чимало цих слів є архаїзмами і належать до пасивного складу української мови, але письменниця залучила їх до активного функціонування для того, щоб достеменно відтворити мовне й побутове середовище, психологічну атмосферу доби, місцевість, типізацію та індивідуалізацію персонажів.

Незначну кількість діалектних лексем становлять слова, які подаються письменницею із трактуванням нею їхнього значеннєвого відтінку (під текстом твору): *"А на другому краю села газдині вже вадяться"¹ про цю дурничку* [7: 95] – вадитися (діал.) – сваритися, сперечатися". *"Ще дивіться, через таку любу"¹ згине чоловік* [7: 116] – люба (діал.) – кохання". *"Широкі спідниці з фалдами"¹ носили* [7: 89] – фалди (діал.) – складки".

Марія Матіос використала цілі групи слів, що позначають збірні поняття. Наприклад, на позначення родинних стосунків авторка вживає лексичні одиниці: *вуйко* [7: 156], *своjak* [7: 164], *фамілія* [7: 124]; частин одягу: *кептар* [7: 79], *сардак* [7: 102], *ярмулка* [7: 107]; їжі: *кулеша* [7: 79], *мамалига* [7: 80], *бринза* [7: 80] та інші. Для експресивності значеннєвих відтінків письменниця залучає діалектисиноніми: до слова вагітність – *тяж, веремінність, ходити з черевом*: *"Ніхто Матронки з черевом не видів"* [7: 89]. *"В селі декотрі газдівські дівки не годні приховати від людських очей, що зайшли в передчасну тяж, хоч затискалися поясами"* [7: 89]. *"Веремінність для газдині, що має вінчаного газду, – це не встид. А Матронка ховала свою веремінність аж до самих злогів"* [7: 91].

Питання про те, чи вживання діалектів Марією Матіос є неусвідомленим як відбиття її рідного діалекту, чи усвідомленим як прагнення адекватно відобразити реальне життя, побут і мову, на сьогодні є дискусійним. Прекрасно володіючи покутсько-буковинською говіркою, а також прагнучи достеменно відобразити життя та побут гуцулів кінця XIX – початку XX століття, письменниця використала у "Солодкій Дарусі" діалектне багатство для відтворення місцевого колориту доби, для змалювання мовної характеристики персонажів як засіб увиразнення і доповнення етноментальності героїв, як взірць художньої оригінальності при відтворенні правдивих картин світу, як ознаку індивідуально-авторського стилю.

Вульгаризми (від лат. *vulgaris* – звичайний, простий) – брутальні чи лайливі слова або словосполучення [9: 113]. Зазвичай вони є найхарактернішою особливістю низького стилю, але це зовсім не свідчить про нечитабельність чи неякісність творів, у яких вони спостерігаються. Оскільки відчуття вульгарності протягом часу змінилося відповідно до зміни реалістичних і модерних тенденцій та звичаєвих і культурних норм, на сьогодні ненормативні лексичні одиниці дуже широко вживаються у сучасній літературі. Письмо Марії Матіос гостро модерне за стилем і належить до літератури, яка не затирається часом, бо з'єднує новітнє мистецтво з класичними зразками.

У художньому тексті "Солодкої Дарусі" вульгаризми виконують функцію відображення щоденно-побутової мови персонажів, якщо вживаються як просторічні слова, наприклад: *"Дехто цілими сім'ями перебирався у гори, де хіба що лиш дідько каже "добраніч" – подалі від того, що неминуче повинно було прийти з війною"* [7: 125]. *"Шляк би го був трафив ще в мойй утробі"* [7: 10].

Використання цього своєрідного поєднання просторічної та діалектної лексики не свідчить про те, що всі персонажі твору, які спілкуються такою мовою, не володіють позитивними якостями і ними не захоплюються читачі. Оскільки це була мова жителів українського села кінця XIX – початку XX століття, а Марія Матіос добре знає і володіє цією мовою, тому основною метою використання її є змалювати щоденно-побутове спілкування героїв, описати реалії епохи, оспівати рідним словом етнокультурну колористику, що не затирається ані часом, ані формами правління будь-якого історичного періоду.

Вживання нецензурних слів у творі Марії Матіос використовується також із викривальною метою – засудити нахабність, брутальність і зло представників радянської влади, що панувала на українських землях: *"Я вам розкажу, як нас хотів обвести круг пальця цей недорізаний кнур! – бризжав на людей Дідушенко* [7: 149]. *Але мені тепер байдуже, хто ця лярва"* [7: 149].

Марія Матіос так коментує використання вульгарних слів у літературі: "Література мусить показати точку перетину реального і підсвідомого світів – це мусить бути без пуританства, але водночас, без вульгарності. У літературі дозволено все і про все треба писати, але так, щоб не переступити певної грані. І кожен творець цю грань вибирає сам. Я думаю, що ці грані лежать здебільшого у морально-етичній площині. Слово – це такий інструмент, така своєрідна тактична і стратегічна зброя, з якою варто поводитися обережно. Суспільне життя завжди розбалансоване (і кожна епоха має свої параметри

розбалансованості), але у творчості, на мою думку, баланс мусить бути, оскільки ніщо в житті не має переваги. Кожен письменник сам собі задає висоту і планку собі виставляє" [10: 3].

Також вульгаризми у художній літературі можуть вживатися і з гумористичною чи сатиричною метою, але у романі таких елементів немає, тому й аналіз з цієї точки зору не є доречним.

У "Солодкій Дарусі" є незначна кількість іншомовних лексем, зокрема, полонізмів та румунізмів. Проникнення цієї лексики в українську мову зумовлене, передусім, історичними обставинами: Україна межує з Польщею і Румунією і тривалий час перебувала в складі Речі Посполитої. У "драмі на три життя" полонізми і румунізми вжиті у мові автора та персонажів – неполяків і нерумунів – з художньою метою (письменниця пояснює значення запозиченої лексики): "*Чудо – та й гата* [7: 114] – гата (рум.) – по всьому. *А що, газдику, йдете сьоговечір до кобіти?* [7: 103] – кобіта (польськ.) – жінка, любка".

Як бачимо, художня мова твору Марії Матіос відображає слововжиток українського села минулого століття, тому навіть власні назви у драматичній повісті звучать у мовленні персонажів досить цікаво і незвично для сучасного читача. Жіночі імена, які використовуються у "Солодкій Дарусі", такі як: *Гафія, Анниця, Васютка, Даруся, Їлена* – повинні б звучати у літературному мовленні так: *Агафія, Ганна, Василина, Дарія, Олена*, проте письменниця обрала перший варіант, що бере на себе стильове та експресивне навантаження для того, щоб читач міг краще осягнути гуцульський ареал як мовний, так і територіальний.

Для підсилення звучання буденної мови у "Солодкій Дарусі" авторка використала лексеми з постфіксами *-сь, -ся, -си*, які є типовими у мовленні жителів сільської місцевості: "*Петре, а десть те купили такі штани, чи не до церкви на пролюд*" [7: 42]. "*Зробили – коли зробили, коли їм ся получило. Та й устидали би ся навіть думати, що дитина не Михайлова*" [7: 90]. "*Так то так, Михайлику злотний, але видите, що си спричинило*" [7: 115].

На ідейно-художньому оформленні сюжету твору, підказаному письменниці самим життям, найбільш виразно позначився вплив фольклору. Варто зазначити, що уснопоетична основа художньої мови відбилася не лише на національному та локальному колориті твору Марії Матіос, а й на її письменницькому "я". Як прекрасний знавець української народної словесності письменниця вплела у художню канву роману народні повір'я, приказки, прикмети, щоб якнайкраще відтворити етнокультурне середовище: "*Матронко, казала мені колись покійниця мама: не можна наперед плазувати, бо ти кличеш біду до себе*" [7: 119]. "*... перев'язав ліву руку червоною ниткою (щоб не зурочили)*" [7: 60]. "*Яке їхало – таке здибало*" [7: 47]. Особливо яскраво буденне мовлення сільських мешканок, в уста яких авторка вклала життєву правду, передається у ремарках, надрукованих у тексті твору курсивом: "*Наговорили ви тут три міхи і двоє бесаг чуда. Лиш не знати, де брехня, а де правда*" [7: 115]. "*Людська зависть – гірше, як слабість*" [7: 168]. "*Але Бог усе видить і все пам'ятає*" [7: 169].

Словесні барви у письменниці яскраві та палкі. Вони переходять то у побутовий діалог, вихоплений з буття "буковинської нації", то у сповнену повільністю та моральністю християнських звичаїв народну мудрість, то у пройнятий нестримним ритмом живий мовний потік. В одному із своїх інтерв'ю Марія Матіос говорить: "Я хочу, щоб моє слово спершу було блискавкою. А потім, по всьому, після грому, хай іде дощ, падає злива. Хай хвалять, хай гудять, сперечаються, заперечують, лютаються. Але тільки не мовчать" [11: 12].

Отже, художня мова "Солодкої Дарусі" Марії Матіос є найвиразнішим і найдовершенішим засобом самовираження письменниці. Це – витвір мистецтва, що складається з поєднання сучасної літературної мови та образного мовлення буковинців XIX – XX століття, яке включає діалекти, просторічні лексеми, іноді нецензурні слова, фольклорні елементи, тобто мову характерну тільки для галицького куточка України, наповнену добротою і щирістю. Описуючи побут, звичаї, турботи, щастя та горе людей, письменниця перетворила мову рідного краю на окрасу твору, яка захоплює та примушує читача проковтнути твір на одному подиху, а лише потім помітити майстерно збудований сюжет, глибину історично-психологічного контексту, довершену фабулу, бездоганно сконструйовану композицію, неперевершених героїв. Тому "Солодка Даруся" – невичерпне джерело збагачення нашого мовлення і водночас важливий засіб для формування художнього дискурсу епіки Марії Матіос, оскільки словесне вираження виконує стилотворчу та образотворчу роль, служить неоціненним доповненням ментальності героїв на рівні світовідчуття, змальовує справжні історичні фрагменти та трудову дійсність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лесин В. Літературознавчі терміни. Довідник / В. Лесин. – К., 1985. – 251 с.
2. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 264 с.
3. Гутковський В. Анотація / В. Гутковський // Матіос М. Солодка Даруся. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2005. – 4 с.
4. Дімаров А. Марічка / А. Дімаров // Матіос М. Солодка Даруся. – Львів : ЛА "ПІРАМІДА", 2005. – 6 с.
5. Павличко Д. Безодня, куди страшно заглядати / Д. Павличко // Літературна Україна. – 2005. – № 2. – 20 січня. – 6 с.
6. Солод Ю. Пелюстки троякої ружі / Ю. Солод // Голос України. – 2005. – № 28. – 15 лютого. – вівторок. – 2 с.

7. Матіос М. Солодка Даруся / М. Матіос. – Львів : ЛА "ППРАМІДА", 2005. – 176 с.
8. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
9. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ "Академія", 1997. – 752 с. (Nota Bene).
10. Мазурін М. Я не хочу, щоб мене читали в метро / М. Мазурін // День. – 2001. – № 53. – 23 березня – п'ятниця. – 3 с.
11. Лілік О. "Творчість – це суспільна мрія про безмежність людини": екзистенціальна парадигма Марії Матіос / О. Лілік// Українська література в загальноосвітній школі. – 2009. – № 2. – С. 11–17.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Павлишин Г. Я. Богатство словесного вираження внутреннего мира персонажей в художественном дискурсе прозы Марии Матиос.

В статье представлены результаты исследования функции устнопоэтического языка романа "Сладкая Даруся" в создании художественного дискурса прозы Марии Матиос; проанализирована внелитературная лексика авторского произведения; показано богатство языковой палитры "драмы на три жизни", установлено, что взаимодействие различных слоев лингвистического материала создает семантически смысловую нагрузку произведения и является средством художественной индивидуальности при изображении реалистичных фрагментов окружающей действительности.

Pavlyshyn H. Ya. The Verbal Expression Richness of the Characters' Inner World in the Artistic Discourse of Maria Matios' Prose.

The linguistic research results of the novel "Sweet Darusya" in the artistic discourse formation of Maria Matios' prose have been presented in this article; the informal vocabulary of the author's work has been analyzed; the linguistic richness of the novel has been shown. It has been determined that the interaction of various layers of the Ukrainian linguistic material creates artistic and semantic colourfulness of the work and it is a means of the artistic individuality in the description of environmental realistic fragments.